

جامعة المصطفى العالمية

مجتمع عالی امام خمینی (ره)

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته مذاهب اسلامی

عنوان پایان نامه

تاریخ و عقاید بریلویه

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین دکتر مهدی فرمانیان (زید عزه)

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد باقر قیومی (زید عزه)

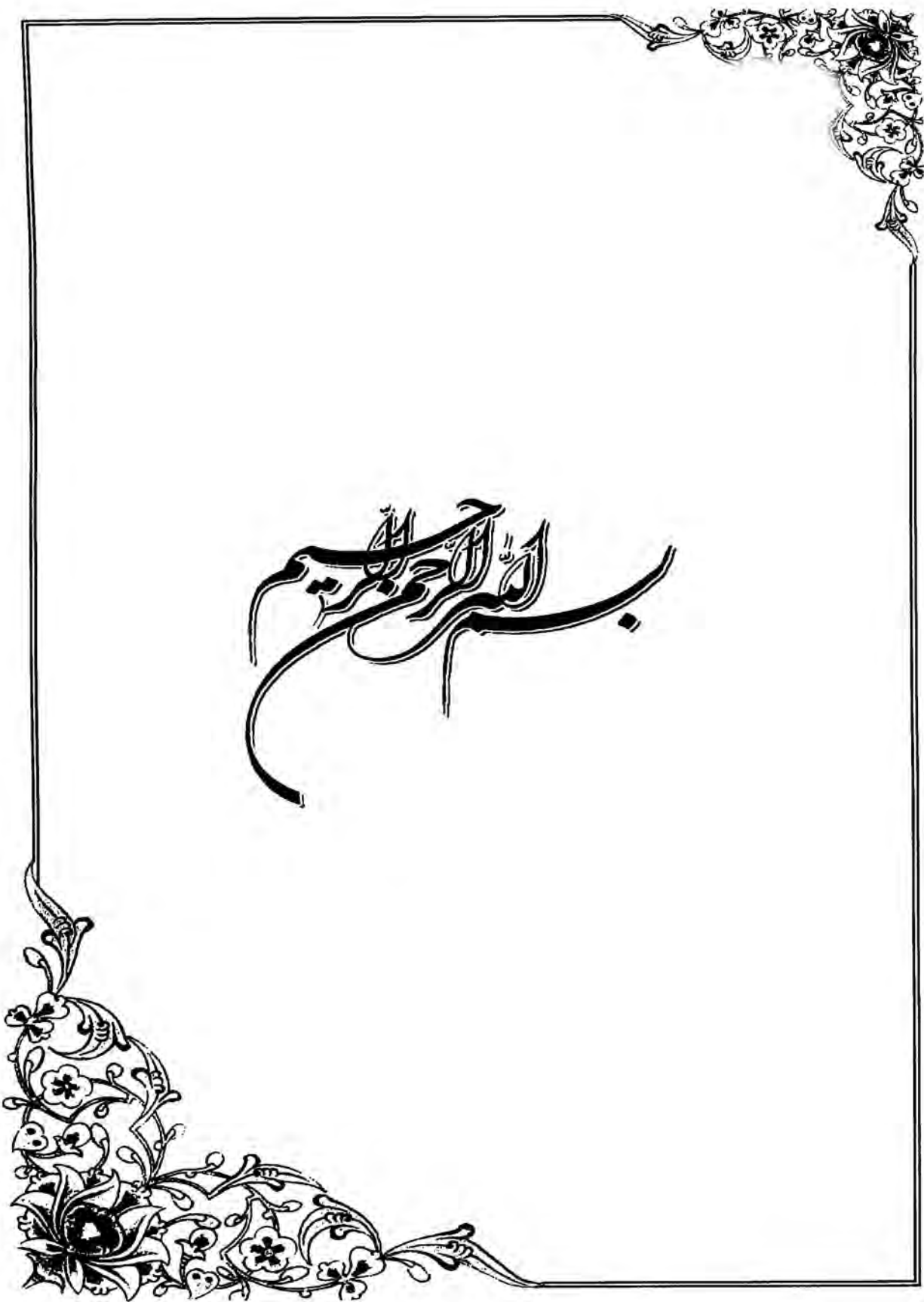
دانش پژوه

سید حسین رضوی

کد کامپیوتری ۱۲۵۱۱۳۹

اردیبهشت ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع اشکالی ندارد و نشر آن در

کشور، به رعایت آیین نامه مربوطه جامعه المصطفی (ص) العالمیه بستگی

دارد.

تقدیم به

سلامه پاک رسول اکرم حضرت زهرا ای مرضیه سلام الله علیها
و تمام پیروان راستین پدر بزرگوارشان حضرت ختمی مرتبت

محمد مصطفی صل الله علیه وآله

و به روان پدر بزرگوارم که تمام عمر خویش را در راه اعتلای دین

مبین اسلام صرف کرد.

تقدیر و تشکر

قال الرضا عليه السلام: من لم يشكر المنعم من

المخلوقين لم يشكر الله عزوجل (عمون اخبار الرضا)

بنده برخود فرض می دانم که از راهنمایی ها و ارشادات استاد گرامی راهنما جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر فرمانیان (دامت برکاته) و از زحمات استاد مشاور حجت الاسلام و المسلمین دکتر قیومی (دام عزه) که در تدوین این پایان نامه مرا یاری نمودند و از مدیریت و مسؤولان محترم مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره) و گروه ادیان و مذاهب بخصوص مدیر گروه جناب آقای دکتر جوادی و امور پایان نامه که زمینه نگارش این رساله را فراهم نمودند صمیمانه تقدیر و تشکر کرده و برای همه آنها از درگاه خداوند متعال سلامتی و توفیقات روز افزون مسئلت می نمایم.

همچنین از اداره تحقیقات احمد رضا خان بریلوی و دکتر شکیل اوج و از پروفیسور غلام مهدی رئیس شعبه علوم اسلامی دانشگاه کراچی که زمینه تدوین و نگارش بهتر این رساله را فراهم نمودند تشکر می نمایم.

در پایان جا دارد از خانواده خویش که در طول نگارش این رساله این جانب را یاری نموده تشکر نمایم.

چکیده:

بریلویه فرقه ای از سلسله قادریه است. این فرقه فراگیرترین فرقه ای است که در شبه قاره هند در عصر جدید است. این فرقه به دست احمد رضا خان بریلوی بنیانگذاری شد. وی در شهر بریلی متولد شد سپس نزد پدر و سید احمد دحلان مکی (درمکه) درس خواند. او به دست سید آل رسول حسینی در طریقه قادریه بیعت کرد. وی بعد از اتمام دروس به تدریس و تألیف روی آورد و کتابهای زیادی را به رشته تحریر در آورد. از مهمترین کتب وی «الفتاوی الرضویه» ملفوظات، احکام شریعت و ... می باشد. وی در سال ۱۳۴۰ ق از دنیا رفت. پیروان او مدارس دینی بسیاری در سراسر شبه قاره تأسیس کرده اند و سازمان هایی همچون، جمعیت علمای پاکستان، منهاج القرآن، اداره تحقیقات احمدرضا خان و ... را ایجاد کرده اند.

از بزرگان بریلویه می توان از امجد علی اعظمی، احمد یار خان نعیمی، محمد عبدالحامد بدایونی نام برد. مهمترین عقاید آنها در باب صفات و رابطه آنها با ذات این است که صفات نه عین ذاتند و نه غیر ذات و قائلند که خداوند متصف به تمام صفات کمال است.

آنها مقام پیامبر را بسیار بلند می دانند و معتقدند که نور پیامبر قبل از تمام خلائق خلق شده و علمش علم ما کان و ما یکون است.

آنها در باب خلافت قایل به دو نوع خلافت هستند. خلافت ظاهری که ابوبکر خلیفه اول است و خلافت باطنی که حضرت علی (ع) خلیفه و امام اول است. آنها ائمه شیعه از امام علی تا امام حسن عسکری را غوثهای عالم می دانند.

بنابر نظر بریلویه، مردگان در قبر زنده اند و کلام ما را می شنوند لذا بنای قبور و نذر برای آنها جایز است، آنها توسل و شفاعت را نیز قبول دارند.

بریلویه برای اهل بیت پیامبر احترام بسیاری قایل است و در رابطه با آنها فضایل و مناقب بسیاری را نقل کرده اند. مخصوصاً اصحاب کساء در نزد ایشان از احترام خاصی برخوردارند. آنها به مهدویت نیز اعتقاد دارند.

فهرست مطالب

کلیات:

- ۱- تعریف مسأله و بیان سوال اصلی: ۲
- ۲- سؤالهای فرعی: ۲
- ۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق: ۳
- ۴- اهداف: ۳
- ۵- فرضیه‌ها: ۳
- ۶- پیشینه تحقیق: ۴
- ۷- واژه‌های کلیدی: ۴
- بریلویه: ۴
- دیوبندیه: ۴
- اهل سنت: ۵
- غوثیت: ۵

مقدمه: ۶

- ۱) تاریخچه اسلام در شبه قاره هند: ۶
- دوره اول ورود اسلام: ۶
- دوره گسترش اسلام در شبه قاره ۱۱۸۶م تا ۱۳۲۱ م ۷
- دوره نفوذ و ترویج اسلام: ۸
- دوره تنزل و انحطاط: ۱۰
- ۱) عبدالحق محدث دهلوی: ۱۲
- ۲) شاه ولی الله دهلوی: ۱۲
- ۳) تأثیر تصوف در توسعه و ترویج اسلام در شبه قاره هند: ۱۴

بخش اول تاریخ و دانشمندان

فصل اول تاریخ و گسترش بریلویه

- ۱- تحولات اجتماعی سیاسی دوران پیدایش بریلویت: ۱۶
- زندگانی امام احمد رضا خان بریلوی: ۱۷
- اقدامات مذهبی احمد رضا خان علیه جریان های مذهبی زمان خود..... ۲۰
- (۱) جریان دیوبندیه: ۲۱
- (۲) جریان قادیانیه: ۲۱
- (۳) جریان اهل القرآن: ۲۲
- اقدامات سیاسی احمد رضا خان بریلوی: ۲۳
- (۱) جنبش خلافت: ۲۳
- (۲) جنبش اتحاد بین مسلمانان و هندوها: ۲۳
- (۳) آیا هندوستان دارالاسلام است یا دارالحرب؟ ۲۴
- ۲- تاریخ گسترش بریلویت: ۲۵
- علمای بریلویه و نهضت آزادی پاکستان: ۲۷
- جمعیت علماء پاکستان: ۲۸

فصل دوم: دانشمندان:

- ۱- مولانا امجد علی اعظمی ۳۰
- ۲- حجت الاسلام مولانا محمد حامد رضا خان بریلوی: ۳۱
- ۳) مفتی اعظم مولانا محمد مصطفی رضا خان: ۳۲
- ۴) ملک العلماء مولانا محمد ظفر الدین بهاری: ۳۳
- ۵) محمد عبدالحامد بدایونی: ۳۴
- ۶) مولانا مفتی احمد یار خان نعیمی: ۳۵
- ۷) پروفیسور دکتر محمد مسعود احمد: ۳۶
- ۸) علامه محمد عبدالحکیم شرف قادری: ۳۸

بخش دوم اعتقادات

فصل اول: توحید و شرک

- تعریف توحید: ۴۰
- فرق بین توحید و شرک: ۴۱
- صفات الهی: ۴۱
- قضا و قدر: ۴۲
- توسل: ۴۳
- تعریف توسل: ۴۳
- آیه اول: ۴۴
- آیه دوم: ۴۵
- ۲- روایات: ۴۵
- ۳- سیره ۴۸
- شفاعت: ۵۱
- دلایل: ۵۱
- ۲- حدیث: ۵۳
- جهت های شفاعت: ۵۴
- شفاعت بالوجهت: ۵۴
- ۲- شفاعت با المحبت: ۵۶
- ۳- شفاعت با الاذن: ۵۶
- شافعان چه کسانی هستند؟ ۵۶
- بنای قبور: ۵۷
- تکریم اولیاء الهی یا عرس: ۵۸
- دلیل نامگذاری: ۵۸

نذر برای اولیاء الهی: ۶۰

فصل دوم: نبوت:

۱- جایگاه پیامبر: ۶۱

۲- حقیقت محمدیه: ۶۲

۳. ویژگی های پیامبر(ص): ۶۳

۱. عصمت ۶۳

۲. علم ۶۵

علم غیب: ۶۵

حدود آگاهی غیبی: ۶۷

۳. حکمت: ۶۸

۴. حاضر و ناظر: ۶۸

۴. خرقه پوشی و استناد آن به پیامبر: ۷۰

فصل سوم: امامت و خلافت

۱. خلافت ظاهری ۷۳

شیوه تعیین امام : ۷۲

ویژگی های خلافت ظاهری: ۷۳

۱- قریشیت : ۷۳

۲- افضل بودن : ۷۳

۳- عدالت : ۷۳

۴- عصمت : ۷۴

۵- آشکار بودن : ۷۴

۲- خلافت باطنی : ۷۴

ویژگی های خلافت باطنی: ۷۵

- ۱- علم : ۷۵
- ۲- علم غیب : ۷۵
- ۳- کرامت : ۷۶
- ۴- تصرف : ۷۶
- ۵- غوثیت : ۷۶
- ۳- فرق بین خلافت ظاهری و باطنی : ۷۷

بخش سوم اهل بیت در نگاه بریلویه

- مقدمه ۷۹
- تعریف اهل بیت : ۷۹

فصل اول : فضایل عمومی اهل بیت :

- ۱- رجس از اهل بیت دور است ۸۱
- ۲- آیه مباهله : ۸۱
- ۳- آیه مودت : ۸۱
- ۴- راه نجات : ۸۲
- حدیث سفینه : ۸۲
- ۵- محبت به اهل بیت نشانه مؤمن است ۸۲
- ۶- اکثر مفسرین بریلویه آیه ۸۳
- ۷- سلامتی زمین از اهل بیت است ۸۳
- ۸- اهل بیت اولین کسانی هستند که به بهشت داخل می شوند ۸۳
- ۹- فرجام بغض اهل بیت : ۸۳

فصل دوم: فضایل خصوصی اهل بیت:

- ۱- امام علی: ۸۵
- ۱-۱- زندگی نامه امام علی از نظر بریلویه: ۸۵
- ۱-۲: ویژگی های حضرت علی: ۸۹

- ۱- شجاعت: ۱۹
- ۲- علم و فضل: ۹۰
- ۳- تفسیر و علوم قرآن: ۹۰
- ۴- علم حدیث: ۹۰
- ۵- علم فقه و اجتهاد: ۹۱
- ۶- قضاوت: ۹۱
- ۷- عبادت: ۹۱
- ۸- زهد: ۹۲
- ۹- جود و سخاوت: ۹۲
- ۳-۱- کرامات علی: ۹۳
- ۱- تکلم علی با مردگان: ۹۳
- ۲- شفای جوان فلج شده: ۹۴
- ۳- اطاعت حیوانات و درندگان از امام علی: ۹۴
- ۴- ۱ امام علی از نگاه روایات: ۹۵
- ۱ - حدیث منزلت: ۹۵
- ۲ - باب علم: ۹۶
- ۳- حدیث سدّ ابواب: ۹۶
- ۴ - حدیث: من کنت مولا..... ۹۷
- ۵ - علی برادر پیامبر در دنیا و آخرت: ۹۸
- ۶ - اعطای علم: ۹۸
- ۷ - دشمن علی منافق است. ۹۹
- ۸ - علی با من است. ۹۹
- ۲ : حضرت فاطمه الزهراء: ۱۰۰

- ۱ - ۲: زندگینامه حضرت زهرا: ۱۰۰
- ۲ - ۲ ویژگیهای فاطمه زهرا ۱۰۴
- عبادت زهرا: ۱۰۴
- حیا و عفت فاطمه؛ ۱۰۴
- ایشار و بخشش فاطمه: ۱۰۵
- ادب زهراء: ۱۰۶
- ۳،۲: فضایل و مناقب حضرت زهرا: ۱۰۶
- ۲ - فاطمه عزیز پیامبر: ۱۰۸
- ۳ - مقام قرب فاطمه در پیشگاه خدا: ۱۰۹
- ۴ - ازدواج آسمانی ۱۰۹
- ۵ - فاطمه شبیه ترین مردم به پیامبر: ۱۰۹
- ۶ - مقام فاطمه در قیامت ۱۱۰
- ۳ - حضرت امام حسن: ۱۱۰
- ۳-۱ - زندگینامه: ۱۱۰
- ۳-۲ - ویژگیهای امام حسن: ۱۱۲
- ۱ - کمالات انسانی: ۱۱۲
- ۲ - حلیم و بردبار: ۱۱۳
- ۳ - بخشنده و بزرگووار: ۱۱۳
- ۳ - فضایل و مناقب امام حسن: ۱۱۴
- هادی امت: ۱۱۴
- مصلح بزرگ: ۱۱۴
- محبوب پیامبر خدا: ۱۱۵
- ۴ - حضرت امام حسین: ۱۱۶

- ۱-۴- زندگی نامه: ۱۱۶
- قیام حسینی: ۱۱۸
- یزید از نگاه بریلویه: ۱۲۰
- ۲-۴- کرامات امام حسین: ۱۲۰
- ۱- فرجام عبرت آموز قاتلان امام حسین: ۱۲۰
- ۲- چهره نورانی: ۱۲۱
- ۳- بالای نیزه سر مبارک قرآن را تلاوت می کرد. ۱۲۲
- ۴- راهب مسلمان شد. ۱۲۲
- ۳-۴- فضایل و مناقب امام حسین: ۱۲۲
- سرور جوانان بهشت: ۱۲۲
- حسین بر دوش پیغمبر: ۱۲۳
- شباهت با رسول خدا: ۱۲۳
- حسین از من و من از حسین: ۱۲۳
- دوستی حسین: ۱۲۴
- ۵- ائمه دیگر: ۱۲۴
- ۶- حضرت مهدی: ۱۲۶
- معرفی اجمالی حضرت مهدی: ۱۲۶
- نشانه های ظهور: ۱۲۷
- منابع: ۱۳۰

کلیات:

طرح تحقیق

۱- تعریف مسأله و بیان سوال اصلی:

مکتب بریلویه آمیزه‌ای است از تسنن و تصوف، این مکتب در شبه قاره هند بوجود آمد. مؤسس این مکتب شخصی بنام احمد رضا خان است، آنها برای مقابله با آرای دیوبندیه تأسیس شده و مبادی آنها را بشدت تخطئه می‌کند. در مکتب بریلویه بدلیل نزدیک بودن با تفکرات شیعه عناصر فراوان از تشیع در اعتقادات آنها بر چشم می‌خورد. از جمله، امامان شیعه از قداست بسیار بالایی برخوردارند بطوریکه آنها را اولیا، و اقطاب خود می‌دانند و قایل به غوثیت آنها می‌باشند. آنها اهمیت فراوانی به توسل و شفاعت می‌دهند.

سؤال اصلی:

تاریخ پیدایش و تطور و گسترش بریلویه در پاکستان و اعتقادات آنها چیست؟

۲- سؤالهای فرعی:

۱. رابطه بریلویه با صوفیان چیست؟
۲. رابطه بریلویه با دیوبندیه چیست؟
۳. نگاه آنها به اهل بیت و جایگاه آنها چیست؟
۴. ویژگیهای بریلویه چیست؟

۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق:

بریلویه از مهمترین مکاتب فکری پاکستان می‌باشد این مکتب با ۶۰ درصد جمعیت بیشترین طرفدار را در بین اهل سنت پاکستان به خود اختصاص داده است. شناخت و تعامل با این مکتب با توجه به نزدیک بودن به تشیع و مخالفت سرسخت با وهابیت امری بسیار مهم و ضروری می‌باشد.

نیز عدم پژوهش مستقل در باره بریلویه و عدم شناخت کافی این مکتب لذا تحقیق پیرامون تاریخ و عقاید این مکتب بسیار مهم می‌باشد.

سعی بنده در این رساله این خواهد بود که بحث مفصل در رابطه با تاریخ و عقاید این مکتب داشته باشیم.

۴-اهداف:

۱. شناخت این مکتب

۲. معرفی این مکتب.

۳. گامی در جهت تقریب مذاهب برداشته باشم.

۵- فرضیه‌ها:

بریلویه اعتقاد به توسل و شفاعت دارد.

به بنای قبور زیاد اهمیت می‌دهد.

مخالف سرسخت وهابیت می‌باشد.

امامان شیعه را غوث، قطب می‌داند.

۶- پیشینه تحقیق:

پیشینه این بحث بر می‌گردد به همان زمان احمد رضا خان چون او مؤسس مکتب بریلویه بوده لذا خود او کتابهای بسیاری را در رابطه با عقاید این مکتب به رشته تحریر درآورده که مورد نقد مخالفان وی مخصوصا دیوبندیه قرار گرفته بطوری که اکثر دانشمندان دیوبندیه در رد احمد رضا خان کتابهای زیادی را نوشتند مثل، شاه اسماعیل، محمد قاسم نانوتوی، اشرف علی تهانوی، در زبان عربی هم هر دو گروه سعی و تلاش فراوانی انجام داده و کتابهایی را نیز بر رشته تحریر درآورد. خود احمد رضا خان در این زمینه رساله‌های را به زبان عربی نوشته اما در زبان فارسی متأسفانه در این زمینه خیلی کم کار شد، و منابع مستقلی در دست نیست فقط در دانشنامه جهان اسلام در مدخل بریلوی در حد یک مقاله وجود دارد و در این اواخر در مجله «طلوع» شماره ۶ از استاد فرمانیان یک مقاله خیلی مختصر به چاپ رسانده سعی بنده این است که این مکتب را بطور کامل و مبسوط بحث کنم و این رساله منابع دست اول حساب می‌شود.

۷- واژه‌های کلیدی:

بریلویه:

این کلمه اصل «بریل» بوده که یک شهری نزدیک دهلی در هندوستان می‌باشد. چون احمد رضا خان مؤسس مکتب بریلویه در این شهر بوده لذا پیروان او را بریلویه می‌نامند.

دیوبندیه:

دیوبند یک روستایی است در شهر سهارنپور در ایالت «اوتادیرادش» که در این محل یک مدرسه‌ای به نام «دارالعلوم دیوبند» که در پانزدهم محرم سال ۱۲۸۳ ق (۱۸۶۷ م) بوسیله شیخ قاسم نانوتوی و به کمک شیخ رشید احمد گنگومی به عنوان حامی معنوی آن، تاسیس شد، پیروان آنها را دیوبندیه می‌نامند.

اهل سنت:

سنت در زبان عربی به معنای سیره و راه و روش است و در اصطلاح شرعی به گفتار و رفتار و افعال پیامبر گفته می‌شود.

اهل سنت؛ نیز به گروهی از مسلمانان می‌گویند که: آنها بر این باورند که پیامبر خلافت و جانشینی پس از پیامبر را به اجماع حل و عقد دانسته و از این رو به خلافت ابی‌بکر، عمر، عثمان، و حضرت علی معتقد شده‌اند.

غوٲیت:

غوٲ در لغت بمعنای فریادرس است. و در اصطلاح به کسی گفته می‌شود که بوسیله نیروی روحانی می‌تواند در عالم تدبیر کند و تقدیر هر شخص را مشخص کند.

غوٲ از مراتب اولیاء است.

مقدمه:

قبل از ورود به بحث « بریلویه » لازم است برای آشنایی بیشتر برخی از مباحث لازم را مورد بررسی قرار داده زیرا برای شناخت بریلویه شناخت این مباحث ضروری است.

(۱) تاریخچه اسلام در شبه قاره هند:

تاریخ اسلام در شبه قاره هند را می توان به چهار دوره تقسیم کرد.

دوره اول: ورود اسلام ۷۸۱م؛

دوره دوم: دوره توسیع و اشاعت اسلام؛

دوره سوم: دوره نفوذ و ترویج؛

دوره چهارم: دوره تنزل؛

دوره اول ورود اسلام:

پس از ظهور اسلام و گسترش اسلام در جزیره العرب و نفوذ آن به سرزمین های اطراف، اسلام از مسیر خشکی به مرزهای هند نزدیک شد سرزمین مکران به دست نیروهای اسلام فتح شد به طوری که در زمان حضرت علی (ع) نیز بعضی از شهرهای سند مثل «قیکان» نیز به دست مسلمین افتاد.^۱

این پیشروی ها تا زمان حکومت والی ولید بن عبدالملک بر عراق ادامه داشت. تا اینکه حجاج والی عراق در سال ۸۹ یا (۹۳ هـ) محمد بن قاسم داماد و عمو زاده^۲ خود را به همراه شش هزار نفر برای آزادی مسلمانانی که توسط حاکم دیبل به اسارت درآمده بودند، به طرف سند فرستاد. محمد بن قاسم، شهر بندری دیبل را تصرف کرد و چهار هزار تن را در آن جا سکونت داد او به پیشروی خود به طرف مقرر حاکم سند

۱- ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، بیروت، دارصادر، ۱۹۶۵م، ج ۳، ص ۴۵.

۲- صدیقی-صادق حسین-محمد بن قاسم-مکتبه القریش-لاهور ص ۶۱

(راجہ داهر) ادامه داد و پس از عبور از مهران، طی نبردی داهر حاکم سند را به قتل رساند و سپس به حیدر آباد کنونی وارد شد و با تصرف آن شهر، رو به جانب پنجاب نهاد و ملتان را نیز تصرف کرد. در سال ۲۷۰ و (۸۸۳ م) اسماعیلی ها نیز به طرف سند آمدند و کم کم راه را برای حکومت اسماعیلیان قرامطه هموار کردند. به طوری که «جلم ابن شیبیان» از قاهره به قصد فتح شهر ملتان، به این شهر حمله کرد و موفق به شکست آنان شده و در آن شهر یک حکومت اسماعیلی تأسیس نمود.^۱ که بعدها، با حمله سلطان محمود این حکومت نیز از بین رفت.

سلطان محمود غزنوی در سال ۳۶۶ هـ (۱۰۰۱ م)، پس از او یورش به کابلستان و تخریب و یهن مرکز کابلستان، پس از قتل چیپال، پادشاه برهمن وارد هندوستان شد. او در سال ۳۹۶ هـ (۱۰۰۵ م) به ملتان حمله کرد و حکومت ملتان را که مذهب اسماعیلی داشت، منقرض نمود. او بیش از ۱۷ بار^۲ به هندوستان حمله کرد که در این حملات شهرهای، متھرا، قنوج، لاهور، سومنات رانیز فتح و در سال ۴۱۷ (۱۰۲۲ م) در پنجاب حکومت تأسیس کرد.^۳

دوره گسترش اسلام در شبه قاره ۱۱۸۶م تا ۱۳۲۱ م

بعد از فتح های پی در پی محمد بن قاسم و همچنین حکومت سلطان محمود غزنوی^۴ نوبت به سلطان معزالدین محمد غوری رسید، از این زمان بود که در هندوستان حکومت اسلامی را برپا نمودند. سلطان محمد غوری از ابتدا در اندیشه، حکومت بر هندوستان بود و در آخر این هدف خود را عملی ساخت به طوری شهرهای مهم، چون دهلی و اجمیر را در سال ۱۱۹۳م فتح کرد. سپس قطب الدین ایبک را در هندوستان نایب خویش قرار داد و خودش به غزنی بازگشت. در سال ۱۲۰۶ زمانی که سلطان محمد غوری به قتل رسید

۱- نوری، سیدابوظفر، تاریخ سند، اعظم گر، ص ۲۰۰.

۲- فرشته، محمد قاسم، ترجمه عبد الحی، تاریخ فرشته، ناشر شیخ غلام علی، صدر زیاد ص ۱۰۶

۳- پرویز - عباس، تاریخ دبالمر و غزنویان موسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی تهران ۳۳۶ ص ۱۶۲

۴- ناظم، دکتر محمد، سلطان محمود غزنوی، کراچی.

۵- ندوی، سید ابوظفر، تاریخ سند، ص ۲۲۸.

از آنجا که فرزند پسری نداشت، حکومت در بین غلامان وی تقسیم شد و در این تقسیم قدرت، هندوستان به دست قطب الدین ایبک، بیفتد. وی توانست اولین حکومت اسلامی را در هندوستان پایه ریزی کند.^۱ بعد از او فرزندان او به نامهای المنش، ناصر الدین و بلبن بر هندوستان حکومت کردند.^۲ بعد از حکومت غلامان حکومت به دست خلجی ها افتاد. در عهد غلامان، حکومت آنان در شمال هند محدود بود، ولی در زمان خلجی ها سیطره حکومت آنها تا شهر دکن نیز رسید. اولین حاکم خلجی ها، جلال الدین خلجی بود. که بعد از او، علاء الدین خلجی به قدرت رسید که وی نیز، در سال ۱۳۱۶ م وفات یافت. بعد از مرگ علاء الدین برای رسیدن به قدرت بین فرزندان او اختلاف افتاد سرانجام حکومت از دست آنها خارج شد.

در این دوره، اسلام خیلی رشد چشم گیری پیدا کرده بود به طوری که صوفی گری که گرایش های اسلامی داست در این دوره توانست جایگاه مناسبی را در جامعه باز کند که می توان به سلسله هایی چون سهروریه و چشتیه.^۳ اشاره کرد و شخصیت های بزرگی چون خواجه معین الدین اجمیری چشتی (۶۳۳هـ)، خواجه قطب الدین بختیار کاکي ۱۲۳۵م یا (۲۱۷) شیخ کبیر بابا فرید الدین گنج شکر و خواجه نظام الدین محبوب الهی در این دوره ظهور کردند.

دوره نفوذ و ترویج اسلام:

ابتدای ترویج اسلام را می توان از آغاز سلسله تغلق دانست که از سال ۱۳۲۱ م تا ۱۴۱۳ و پس از آن سلطه خانواده سادات (۱۴۵۱) و سرانجام با حکومت طایفه لودی (تا ۱۵۲۶) م ادامه یافت. در این دوران بود که اسلام کم کم نفوذ زیادی پیدا کردند مخصوصاً در دوران حکومت مغول که اوج

۱- چراغ، محمد علی، تاریخ پاکستان، لاهور، سنگ میل پبلی کیشنز، ۱۹۹۳، ص ۱۲۰.

۲- ریاض، سید حسن، پاکستان ناگزیرتها، کراچی، دانشگاه کراچی، اشاعت پنجم، ۱۹۸۶، ص ۲۵.

۳- اکرام، شیخ محمد، آب کوثر، لاهور، اداره ثقافت اسلامیہ، ص ۱۹۶

۴- همان ص ۱۹۷

اقتدار مسلمانان بود در سال ۹۳۲هـ (۱۵۲۶م) با حمله سلطان ظهیر الدین بابر به هندوستان و فتح آن آغاز گردید،^۱ بابر بعد از فتح دهلی چهار سال بیشتر زندگی نکرد و در سال ۱۵۳۰م درگذشت. بعد از بابر، همایون سعی کرد حکومت را به دست بگیرد ولی در سال ۱۵۴۰م شیرشاه که از خانواده معمولی بود با همایون درگیر شد و در پی این درگیری به ایران فرار کرد و شاه وقت ایران شاه طهماسب صفوی به او پناه داد.^۲ بعد از پنج سال یعنی در سال ۱۵۴۵م با کمک شاه طهماسب همایون به قندهار حمله و آن را فتح می کند و در پی آن نیز و در سال ۱۵۵۰م کابل نیز تسخیر و در می آید در سال ۱۵۵۵م به هندوستان حمله کرده و آن را نیز فتح می کند. در این زمان وی بعثت اختیار نمودن مذهب شیعه زمینه ای برای و نفوذ شیعیان به پستهای حکومتی و گسترش مذهب تشیع فراهم می گردد، که می توان از مهاجرت شخصیت های برجسته ای از ایران به عنوان عامل مهمی در هند نام برد.^۳

همایون بعد از چند ماه حکومت، وفات کرده و اکبر در سال ۵۵۵ م به جای او بر تخت می نشیند تخت می نشیند. او به تنهایی ۵۰ سال حکومت کرد^۴ که در این مدت توانست بر قلمرو خود بیفزاید نظام محکم و مقتدر وی به گونه ای بود که سالها پس از مرگش این اقتدار محفوظ بود به گونه ای که بعد از اکبر سلاطینی چون جهانگیر، شاه جهان و عالمگیر این اقتدار را حفظ کردند.

در اواخر عمر حکومت عالمگیر در هندوستان اقوام مختلفی دست به شورش زدند.^۵ که مهمترین اقوام شورش گر: مرتون، سیک ها، هندوها، راجپوت ها و .... بودند که به دلیل سستی و خوش گذرانی سرداران مغول هیچگاه مهار نشدند.

عالمگیر در سال ۱۷۰۷م،^۶ وفات نمود. که پس از وفات وی برای جانشینی او بین فرزندانش جنگ های

۱- ناسک، صلاح الدین، دور مغلیه، عزیز، مطبع علی موهن، ص ۲۵.

۲- اکرام، شیخ محمد، رود کوثر، لاهور، اداره ثقافت اسلامی، ص

۳- همان، ص ۳۱.

۴- همان، ص ۳۳.

۵- ناسک، صلاح الدین، دور مغلیه، لاهور، عزیز، ص ۱۴.

۶- همان، ص ۴۷۶.

خونینی به راه افتاد. که باعث ضعف مسلمانان در هندوستان گردید و همین امر باعث شد مسلمانان نتوانند هیچگاه یک حکومت مقتدری بوجود آورند. مسائل مهمی در این دوره اتفاق افتاد که تذکر آن در اینجا خالی از فایده نیست.

- ۱) در این دوره سلسله های فراوانی از تصوف ظهور کردند قادریه، صابریه، شطاری، نقشبندیه، مجددیه و ... از مهمترین آنهاست که این امر نشان دهنده نقش و تأثیر گزاری این سلسله بر حکومت هاست.
- ۲) در این دوره ایرانیان زیادی هم به شبه قاره هند آمدند.^۱ که در فرهنگ و رسوم هندی تأثیر گذار بودند مثل شاعران (عرفی، نظری، ...) از نقاشان (خواجه عبدالصمد، میر علی فرخ) عالمان و مشایخ صوفیه (شیخ قاضی نواز شوشتری، خواجه معین الدین چشتی، شیخ فخرالدین عراقی و سید علی همدانی).
- ۳) در این دوره شیعیان نیز تأثیر گذار بودند بطوری که در بعضی از پست های مهم حکومتی، شیعیان بودند و بعد از سلسله مغول در بعضی مناطق حکومت شیعی نیز قائم شد.^۲
- بعضی از دانشمندان و صوفیان در این دوره از این قرار است شیخ عبدالعزیز چشتی، شیخ سلیم چشتی، حضرت مجدد الف ثانی، شیخ احمد سرهندی، شیخ عبدالحق محدث دهلوی، قاضی نور الله شوشتری، مولانا دلداری علی و ...

دوره تنزل و انحطاط:

با سقوط سلسله مغولی و روی کار آمدن حکومت دست نشانده انگلستان در هند، زوال سیاسی و فرهنگی مسلمانان در شبه قاره هند آغاز شد.

در سال ۱۸۵۸م شبه قاره کاملاً در تحت سلطه انگلستان قرار گرفت.^۳ در دوران سلطه استعمار انگلستان جنبش های آزادی خواهانه اسلامی نیز آغاز شد.

۱- اکرام، شیخ محمد، رود کوثر، ص ۳۳.

۲- رضوی، علی حسین، تاریخ شیعیان علی، کراچی، امامیه اکیدمی، چاپ سوم، ۲۰۰۱، ص ۵۱۵ تا ۵۳۰.

۳- ریاض، سید حسن، پاکستان ناکزیرها، کراچی، ص ۲۰.

مبارزات ضد انگلیسی حیدر علی و فرزندش تیپو سلطان در جنوب هند قابل توجه فراوان است. این پدر و پسر از امیران شیعی مذهب در ایالت میسور هند بودند که به منظور قطع نفوذ انگلیس و بیرون راندن انگلیسی ها شجاعتها و فداکاری های زیادی از خود نشان دادند. این مبارزات بالاخره توسط انگلیسی ها سرکوب گردید. اما مبارزه فکری و فرهنگی روحانیون و روشنفکران مسلمان همچنان ادامه یافت.

در این میان لازم است برای آشنایی با مبارزات شخصیت های تأثیر گزار در هند به شرح حال دو نفر از آنها اشاره شود آن دو عبارتند از عبدالحق دهلوی و، شاه ولی الله. به طوری که این دو شخصیت توانستند بر افکار بریلویه نفوذ کرده و تأثیر گذار باشند.

۱) عبدالحق محدث دهلوی:

عبدالحق محدث در سال ۱۵۵۱م^۱ در شهر دهلی به دنیا آمد. دروس ابتدایی را پیش پدرش خواند. ایشان در همان نوجوانی توانست نصاب درسی را تمام کند^۲ و در سال ۱۵۸۷م به حجاز سفر کرده و از شیخ عبدالوهاب متقی استفاده های زیادی می برد وی با سلسله های متعددی از تصوف بیعت کرده است او تألیفات زیادی نیز به رشته تحریر در آورده که بعضی از تألیفات وی از این قرار است.

لمعات فی شرح مشکوٰۃ المصابیح

شرح السعادات (فارسی)

مدارج النبوة

تکمیل الایمان

زبده الآثار

از اعتقادات وی می توان به علم غیب نبی، تصرف بعد از فوت و حاضر و ناظر بودن پیامبر اکرم ﷺ اشاره کرد. امکان رؤیت خدا در قیامت، جواز زیارت قبور و بنای آنها، توسل و استعانت و شفاعت نیز از جمله اعتقادات وی می باشد.^۳

اکثر نویسندگان بریلویه در زمینه عقاید به نوشته های ایشان استناد می کنند.

۲) شاه ولی الله دهلوی:

شاه ولی الله، در سال ۱۷۰۳م به دنیا آمد.^۴ علوم ابتدایی را نزد پدرش که یکی از علمای مشهور آن زمان

۱- نظامی، خلیق احمد، حیات شیخ عبدالحق محدث دهلوی، دهلی، نوه مصنفین، ص ۶۶.

۲- همان، ص ۷۰.

۳- قادری، محمد عبدالکریم شرف، مسلک، عبدالحق محدث دهلوی، فر بابک، لاهور، ص ۲۵.

۴- برکاتی، حکیم محمود احمد، شاه ولی اور ان کاخاندان، ناشر مکتب جامعہ ص ۱۹

بود. شروع کرد هفت سال داشت که قرآن را به طور کامل حفظ کرد. وقتی به پانزده سال رسید با پدرش شاه عبدالرحیم بیعت نمود.^۱ پدرش بعد از دو سال از دنیا رفت. وی جانشین پدر گردید و در مدرسه ای که متعلق به پدرش بوده مشغول درس و تدریس شد. او بعد از مدتی به سفر حج رفت و در آنجا مشغول تحصیل شد و از شیخ ابو طاهر ابن ابراهیم مدنی سند دریافت می کند. وی در سال ۱۷۳۲م مکه را به قصد دهلی ترک می کند و وارد دهلی می شود و این درست زمانی بود که حکومت مسلمانان رو به ضعف و تنزل نهاده بود. ایشان با سیاست سر و کار نداشت چرا که تربیت شاگردان و تألیفات را وظیفه خود می دانست و برای این کار زحمات زیادی نیز کشید اولین ترجمه فارسی قرآن در شبه قاره هند توسط وی نگاشته شد. ایشان در رشته های دیگری از علوم مانند حدیث، فقه اصول و ... نیز تألیفات ارزشمندی ارائه کرده است. ایشان در رابطه با اجتهاد و تقلید اعتقادش بر این بود که باب اجتهاد بسته نشده است.^۲

و تصریح می کند که برای مجتهد لازم و ضروری نیست که فقط از یک مذهب پیروی کند بلکه در تقلید از مذاهب چهارگانه اهل سنت آزاد است می تواند از هر کدام از مذاهب چهار گانه استفاده کند. تصوف یکی دیگر زمینه های کاری وی بود که در این خصوص کتابهایی را به رشته تحریر درآوردند بر این اساس بدیهی است وی سخت پایبند تصوف بوده است. البته او انتقادهایی نیز از جریان تصوف داشته است اما این انتقادات موجب نمی شود که او را از تصوف بیرون بدانیم.^۳

درباره اهل بیت نیز ایشان نگرش خوبی داشتند بدان حد که با احترام خاصی اسم های آنها را می برد و نسبت به امیر المومنین علی (ع) ارادت خاصی داشت چنانچه در یکی از کتابهای خود بنام (فیوض الحرمین) می نویسد که: اگر فکر و طبیعت مرا به حال خودم واگذارد فضیلت را به علی می دهم.^۴ و در جای دیگر درباره عقیده تقدم خلافت شیخین بر علی می نویسد: این عقیده بر خلاف میل باطنی من هست اما مجبورم

۱ - همان ص ۲۵

۲ - اکرام ، شیخ محمد ، رود کوثر ، ص ۵۶۰

۳ - همان ص ۵۶۳

۴ - به نقل از رود کوثر شیخ محمد اکرام ، ص ۵۷۵

که به آن تن در دهم.^۱

ایشان درباره خلافت نظریه خاصی دارد و خلافت را به دو قسم تقسیم می کند، خلافت ظاهری و خلافت باطنی^۲ خلیفه بلافصل ظاهر ابوبکر می باشد و خلیفه بلافصل باطنی نیز علی ابن ابی طالب می باشد.

۳) تأثیر تصوف در توسعه و ترویج اسلام در شبه قاره هند:

بی شک اسلام بوسیله صوفیان در شبه قاره هند رواج زیادی یافت. چون سلاطین فقط به فکر فتوحات خود بودند و انتشار اسلام برای آنها زیاد مهم نبود که تاریخ گواه این است. این گروه از همان ابتدای ورود اسلام، از کشورهایی چون ایران، افغانستان... وارد شبه قاره هند شدند و توانست از اعتماد مردم را جلب کرده و گروه زیادی را نیز بر مسلک خود موافق کند که می توان دو امر را عامل موفقیت این سلسله دانست:

۱) جذابیت شخصیت های صوفیه برای مردم.

۲) اعتقاد تصوف به برابری همه انسان ها و عملی کردند این عقیده.

۱ - همان

۲ - همان ص ۵۷۶

بخش اول

تاریخ و دانشمندان بریلویه

فصل اول : تاریخ و گسترش بریلویه:

۱- تحولات اجتماعی سیاسی دوران پیدایش بریلویت. ص ۶۰

در سال ۱۲۴۰ هـ مولوی اسماعیلی یکی از علماء برجسته آن زمان (که هنوز احمد متولد نشده بود) کتاب «التوحید» محمد بن عبدالوهاب را به زبان اردو با نام (تقویت الایمان) ترجمه کرد این اثر موجب شد اختلافات عمیقی میان علمای اهل سنت آن زمان صورت پذیرد و برخی از علمای اهل سنت در مقابل این اثر موضع گیری سختی نمودند.^۱

مولانا آزاد در این خصوص می نویسد: «شهید مولانا اسماعیل که هم درس مولانا ناصر الدین بود بعد از وفات شاه عبدالعزیز زمانیکه وی کتابهای تقویۃ الایمان و جلاء العینین را نوشت مسلک او سر و صدای زیادی ایجاد کرد و در بین علماء نیز درگیری فراوانی بوجود آمد.^۲

و بعضی از این علماء که در مقابل این حرکت ساکت نشستند و در رد تقویت الایمان اشخاص فراوانی کتاب نوشته اند از جمله.^۳

(۱) امام منطق و فلسفه علامه مفتی فضل حق خیرآبادی که ایشان هم مناظره کرده اند و هم کتاب نوشتند مثل امتناع النظر.

(۲) مولانا خیرالدین والد ابوالکلام آزاد که ۱۰ جلد کتاب در رد تقویت الایمان نوشتند.

(۳) مولانا فضل رسول بدایوانی

(۴) منور الدین دهلوی

به گزارش کتاب احمد رضا ~~یک~~ مظلوم مفکر» بیش از ۳۰ دانشمند در آن زمان در رد تقویت الایمان کتاب

۱- برکاتی رضوی، عبدالستار همدانی، امام احمد رضا یک مظلوم مفکر، لاهور، فریدبک، ۲۰۰۲، ص ۶۱.

۲- ملیح آبادی، مولوی عبدالرزاق، آزادی کمپانی خود آزادی زبانی، لاهور، مکتبه خلیل، ص ۴۸.

۳- برکاتی رضوی، عبدالستار همدانی، امام احمد رضا یک مظلوم مفکر، ص ۶۲.

نوشتند.^۱

این حادثه تقریباً ۳۰ سال قبل از تولد احمد رضا رخ داد که احمد رضا هنوز احمد رضا متولد نشده بود^۲ این مطلب دلیل بر آن است که رد سلفیه و نقد آن قبل از احمد رضا نیز بوده است البته ایشان بعداً در رد وهابیت و دیوبندیه کارهای علمی زیادی انجام داده اند تا جایی که به ایشان لقب مجتهد اهل سنت داده اند. این زمان دوره ای است که دیوبندیه هم از نظر علمی و عملی با تأثیر از افکار مولوی اسماعیل دهلوی و سید احمد بریلوی حمایت خود را ^{از} فکر وهابیت آغاز کرده اند و بریلویه ^{به} سرکردگی احمد رضا مخالف سرسخت دیوبندیه و وهابیت محسوب می شد. به عبارت دیگر بریلویه حافظ و نگهبان عقاید قدیم بودند و دیوبندیه طرفدار سلفگری ابن تیمیه و وهابیت بودند اند.

زندگانی امام احمد رضا خان بریلوی:

احمد رضا خان فرزند مولانا علامه مفتی محمد نقی علی خان م (۱۸۸۰م) ۱۰ شوال ۱۲۷۲ هـ مطابق ۱۴ ژوئن ۱۸۵۶م در شهر بریلی در محله جسولی در یک خانواده مذهبی به دنیا آمد. و از همان کودکی نزد پدر خود که یک عالم برجسته بود درس را شروع می کند همین ایام از چند استاد دیگر نیز استفاده می کند، مثل میرزا قادر بیگ، مولانا سید ابوالحسن احمد نور مارهروی وی ، در سال ۱۸۷۷م بدست عالم و خاتم الاکابر سید شاه آل رسول احمدی مارهروی با سلسله قادریه بیعت می کند.^۳ و اجازه اوراد و وظایف را نیز از آنان اخذ می کند.

وی در سال ۱۸۷۷م به حج مشرف می شود و آنجا با چند تن از مفتیان مثل سید احمد دحلان مکی و

۱- همان، ص ۶۳.

۲- همان، ص ۵۹.

۳- قادری رضوی، مولانا ظفرالدین، حیات اعلیٰ حضرت، لاهور، مکتبه نبویه، ۱۹۶۰م، ص ۵۶.

۴- همان، ص ۶۷.

عبدالرحمن سراج ملاقات کرده و از آنان اجازہ حدیث می گیرد.^۱

در سال ۱۹۰۴ م در شهر بریلی مدرسہ ای بنام «دارالعلوم منظر الاسلام»^۲ تأسیس می کند کہ بعدها علمای زیادی جهت ترویج نظریات امام احمد رضا خان از این مدرسہ فارغ التحصیل می شود.

در سال ۱۹۰۵ م امام احمد رضا خان دوبارہ بہ حج مشرف می شود و در آنجا کتابی در اثبات علم غیب پیامبر با عنوان «الدولۃ المکیہ بالمادۃ الغیبۃ» می نویسد.

در این سفر چند تن از عالمان آن دیار را خلیفہ خود معرفی می کند کہ از آن جملہ می توان بہ شیخ محمد عبد الحی ابن الشیخ الکبیر الکتانی الحسنی المکی ۱۹۱۳ م و شیخ اسماعیل خلیل مکی آفندی م ۱۹۱۹ م اشاره کرد.^۳

وی در بازگشت از سفر حج چند روز در کراچی اقامت گزیده و با مولانا عبدالکریم سندی نیز ملاقات

می دهد. امام احمد رضا در سال ۱۹۱۲ م از قرآن ترجمہ ای ارائه دادہ و نام آن را «کنز الایمان فی ترجمۃ القرآن» می گذارد کہ اکنون از پر فروش ترین کتاب^{صا} در پاکستان می باشد.^۴

ایشان بیش از ۵۰ عنوان موضوع و ۱۰۰۰ رسالہ^۵ تألیف کردہ است کہ در نوع خود بی نظیر است لذا تألیفات و فتاوی متعدد وی بہ ویژہ در رد افکار وہابیت و دیوبندیہ بہ شهرت و نفوذ فکر و شخصیت احمد رضا خان بریلوی در میان مردم افزود و مریدان زیادی را دور او جمع شد و سرانجام جمعیت عظیمی بہ این حلقہ اولیہ پیوستند و اکنون بہ عنوان تفکر بریلویت از پایگاہ اجتماعی خوبی برخوردارند.

اساتید حضرت امام احمد رضا خان:^۶

۱. میرزا غلام قادر بیک بریلوی ۱۸۸۳ م

۱- همان، ص ۶۷.

۲- همان، ص ۷۰.

۳- شاه جهان پوری، علامہ اختر، سیرت امام احمد رضا، لاهور، رضا فاؤنڈیشن، ۱۹۸۸، ص ۵۰.

۴- نعمانی قادری، محمد عبدالمبین، امام احمد رضا دوران مکی تعلیمات، مالیکاول، نوری مشن، ۲۰۰۷، ص ۳.

۵- النعمیم، دکتر عبد، اردو نعت گوئی اور فاضل بریلوی، کراچی، ادارہ تحقیقات امام احمد رضا، ۲۰۰۸، ص ۲۴۱.

۶- قادری رضوی، ظفر الدین، حیات اعلی حضرت لاهور، ص ۱۰۳۹.

۲. مولانا نقی علی خان بریلوی والد احمد رضا خان ۱۸۸۰م

۳. مولانا عبدالعلی رامپور

۴. مولانا سید ابوالحسن احمد نوری مارهروی ۱۹۰۶ م

۵. شیخ احمد بن زین مکی

۶. شیخ عبدالرحمن مکی

آثار حضرت امام احمد رضا خان:^۱

۱. کنز الایمان فی ترجمه القرآن

۲. العطایا النبویه فی الفتاوی الرضویه ۳۰ جلد

۳. الاحکام الشریعیه

۴. خالص الاعتقاد

۵. سبحان السبوح

۶. حسام الحرمین

۷. دوام العیش

۸. ملفوظات

۹. حدایق بنخشش

احمد رضا خان بریلوی سرانجام در ۲۵ صفر ۱۳۴۰ مطابق با ۱۹۲۱ م وفات یافت.^۲

شاگردان امام احمد رضا خان:

احمد رضا خان شاگردان زیادی را تربیت کرد که بعد از او نقش بسیار مهمی در گسترش بریلویت داشتند

که در اینجا به چند تن از شاگردان برجسته وی اشاره می کنیم:

۱ - همان ص ۱۰۳۱

۲ - همان ص ۱۰۲۷

۱. مولانا محمد حامد رضا خان
۲. مولانا محمد مصطفی رضا خان
۳. مولانا محمد ظفر الدین باری
۴. مولانا سید عبدالسلام

اقدامات مذهبی احمد رضا خان علیه جریان های مذهبی زمان خود

در زمان احمد رضا بریلوی جریان های مذهبی فراوانی به وجود آمد که ایشان نیز در خصوص این رساله های زیادی تألیف کرد که در شکل گیری اندیشه بریلویت خیلی تأثیر گذار بود که بعضی از این جریان ها را بطور اختصار توضیح می دهیم.

(۱) جریان دیوبندیه:

این جریان به سرکردگی مولانا محمد قاسم نانوتوی و شیخ احمد گنگوی به وجود آمد.^۱ دیوبندیه چون که از فکر ابن تیمیه خیلی متأثر بودند لذا بطور عملی حامی عقاید وهابیت بودند. با عقایدی مانند عرس، فاتحه، نذر و نیاز، توسل، شفاعت، علم غیب نبی و ... بسیاری از اعتقادات دیگری که از صدر اسلام رایج بوده، مخالف بودند. چون همانطور که بیان شد تصوف بر مسلمانان هندوستان خیلی تأثیر گذاشته بود، بطوریکه در اعتقادات صوفیه به توسل، شفاعت، سماع موتی، عرس، نذر و نیاز... بهای زیادی می دادند و به آن پایبند بودند. در این ایام این جریان/این تیمیه مخالفت خود را با این چنین اعتقاداتی ابراز می کردند. و در رد کتابهای را به رشته تحریر در می آوردند. و کسانی که معتقد به چنین عقایدی بودند مشرک و کافر محسوب می شدند. اما احمد رضا خان با این جریان رد مقابل این برخاست و در رد آنها کتابهای زیادی تألیف کرد که از جمله «الدولة المکیة بالمادة الغیبة» حیات الاموات فی بیان السماع الاموات، الامن و العلی. و بیشترین کتاب را در رد این جریان نوشتند. امام احمد رضا خان بریلوی تصریح می کند که کسانی که در شأن نبی گستاخی کنند کافر و مشرک می باشند.

(۲) جریان قادیانیه:

موسس این جریان میرزا احمد قادیانی است، وی در سال ۱۸۳۷م در قادیان به دنیا آمد.^۲ در سال ۱۸۹۱م دعای مهدویت می کند که، با ادعای مهدویت بین او و دیگر مسلمانان اختلاف می افتد. بعد از ادعای مهدویت^۳ و ادعای نبوت می کند و خود را به عنوان نبی معرفی می کند. بدیهی است که عالمان مسلمان نیز فتوا به کفر میرزا غلام احمد قادیانی را می دهند.

۱- رامپوری، محمد نجم الغنی خان، مذاهب الاسلام، ناشر ضیاء القرآن، چاپ ۱۱۹۰، ص ۶۴۳.

۲- مودودی، ابوالاعلی، قادیانی مسئله، ناشر اسلامیک پابلی کیشنز لاهور، ص ۲۳.

۳- همان، ص ۲۴.

امام احمد رضا بریلوی نیز در رد این جریان نیز رساله های زیادی را تألیف می کند. و او را کافر و مشرک می خواند. بعضی از رساله هایی که وی در رد این جریان نوشته از این قرار است:

۱. الجراز الدیانی علی المرتد القادیانی.
۲. السوء و العقاب علی المسیح الکذاب.
۳. المبین ختم النبیین.

۳) جریان اهل القرآن:

این جریان با سرپرستی مولوی عبدالله چکرالوی^۱ هدایت می شد و از درون اهل حدیث بیرون آمد چون اهل حدیث اهتمام افراطی به حدیث داشتند لذا مخالف تقلید نیز بود. ولی این جریان به حدیث اهمیت نمی دادند و مخالفت تقلید نیز بودند و معتقد بودند که دیگر نیازی به هیچ چیز نداریم و قرآن برای ما کافی است. چرا که همه چیز در قرآن موجود است و وظیفه داریم که تمام سعی و توانمان را فقط صرف قرآن کنیم. احمد رضا خان این جریان را نیز خطرناک تشخیص داد و در رد آن نیز کتابهایی را به رشته تحریر در آورد و توانست مانع گسترش این نگرش تفریطی گردد.

^۱ - رامپوری، محمد نجم الدین خان، مذاهب الاسلام، ص ۷۲۴.

اقدامات سیاسی احمد رضا خان بریلوی:

احمد رضا خان اگر چه در شبه قاره هند رسماً به عنوان یک رهبر سیاسی مطرح نبود ولی در بعضی از این نزاع های سیاسی نقش کلیدی ایفا می کرد که در این میان به بعضی از آنها اشاره کنیم.

(۱) جنبش خلافت:

این نهضت در سال ۱۹۱۹م^۱ شروع شد و علت ظهور آن نیز تهدید انگلیسی ها بود که علیه سلطان عبدالحمید پادشاه عثمانی (ترکیه امروزی) از طرف انگلستان و حامیان آن به وجود آمده بود، لذا برخی برای حمایت از سلطان عبدالحمید جنبش خلافت را به راه انداختند. و اکثر علمای آن زمان، سلطان عبدالحمید را، به عنوان خلیفه پذیرفته بودند و کمک به ایشان را واجب می دانستند، اما احمد رضا خان مخالف این جریان بود. وی معتقد بود سلطان عبدالحمید فقط پادشاه ترکیه است نه خلیفه وقت مسلمین و حمایت از ایشان به لحاظ یک حاکم و سلطان ضروری است. نه اطاعت به عنوان یک خلیفه.^۲

وی بر این باور بود که ظهور این جنبش از طرف هندوها نوعی فریب کاری است چرا که این مسئله از مسائل جامعه اسلامی است و هیچ ارتباطی به جامعه هندوها ندارد و دخالت های هندوها در این نهضت خالی از قصد و غرض نیست.

(۲) جنبش اتحاد بین مسلمانان و هندوها:

بعد از نهضت خلافت بین مسلمانان و هندوها یک وحدت منسجمی برقرار شده بود چون نهضت خلافت گاندهی، حمایت کرده بود لذا این وحدت توانست بین مسلمانان و هندوها ریشه بگیرد این جنبش بر آن بود تا اتحادی بین مسلمانان و هندوها راه بیندازد که در این خصوص بعضی ها به رد و بعضی ها به حمایت

^۱ - اوکی، میم کمال، تحریک خلافت، ترجمه نثار احمد، ناشر قاید اعظم، ص ۲۰.

^۲ - دکتر محمد مسعود، گناه بی گناهی، کراچی، اداره مسعودیه، ۱۹۹۸، ص ۵۶.

فتاوا دادند. احمد رضا خان نیز به عنوان مخالف سرسخت در این عرصه قدم نهاد و و مخالف خود را با این اتحاد اعلام کرد.^۱ او معتقد بود که استعانت و تعاون هندوها مضر است زیرا که هندوها به عنوان یک محارب هیچ وقت نمی تواند خیرخواه مسلمانان باشد اگر کسی بصورت خالی الذهن در احکام اسلام نظر کند برای او ثابت می شود که اتحاد با هندوها اصلا قابل عمل نمی باشد.

۳) آیا هندوستان دارالاسلام است یا دارالحرب؟

در زمان احمد رضا خان این مسئله که آیا هند درالحرب است یا خیر یکی مهمترین مباحث روز بود، و همه علمای آن زمان در رابطه با این مسئله نظریاتی مختلفی را ارائه دادند بعضی به عنوان دارالسلام و بعضی به عنوان دارالحرب فتوا دادند. امام احمد رضا خان نیز در این مسئله از قافله عقب نبودند ایشان فتوا دادند که هندوستان دارالاسلام است و در این رابطه رساله ای مستقل با عنوان (اعلام الاعلان بان هندوستان دارالاسلام) نوشت که در این رساله سه شرط را برای دارالحرب برشمرد که عبارتند از:^۲

۱. تسلط کامل کفار.

۲. تعطیلی کلی احکام اسلامی.

۳. نداشتن مرز با دارالاسلام دیگر.

در صورت داشتن این سه شرط آن بلاد دارالحرب است بنابراین معتقد بود که هندوستان دارالحرب نبوده چرا که لااقل دو شرط اخیر در آن مفقود است یعنی به بعضی از احکام اسلامی عمل می شد. و یا لااقل هندوستان در آن زمان با افغانستان ایران هم مرز بود. لذا دارالاسلام است.^۳

و

۱- نوری، دکتر جلال الدین احمد، فاضل بریلوی کاسیاسی کردار، مکتبه نوریه، کراچی، ۲۰۰۷، ص ۹۶.

۲- بریلوی، احمد رضا خان، اعلام الاعلان بان هندوستان دارالاسلام، کراچی، اداره تحقیقات احمد رضا خان، ۱۹۹۶م، ص ۲.

۳- همان، ص ۴.

۲- تاریخ گسترش بریلویت:

محمد رضا خان بریلوی در زمان خود به شهرت و مقبولیت فراوانی دست یافت بطوری که علما از اقصی نقاط آن سرزمین به ملاقات وی می شتافتند. و بسیاری برای کسب علم از احمد رضا خان افراد زیادی در شهر بریلی رحل اقامت بر می گزیدند.

بعد از مدتی شاگردان و مروجان احمد رضا در سر تا سر سرزمین شبه قاره هند گسترش یافتند بطوری که در مدت کوتاهی تفکرات وی در استان های مدراس، بنگال، بهار پور و پنجاب، سند، استان راجستان رواج یافت بر این اساس بریلویه خود را مرهون منت خلیفای احمد رضا می داند، هم اکنون تفکرات بریلوی به کشورهای مختلفی از جمله پاکستان، هندوستان، سرلینکا و حجاز هم رسیده است. برای گسترش فکر بریلویت در اقصی نقاط عالم از برنامه های مختلفی استفاده نموده است. بطوری که در کمترین مدت بیشترین طرفداران را به خود نسبت داده است که در این مجال به توضیح برخی از آنها می پردازیم.

۱) تأسیس مدارس:

این گروه از همان ابتدا روی مسئله ساخت مدارس خیلی پا فشاری می کردند چون از این طریق می توانستند شاگردان زیادی را تربیت کرده برای تبلیغ بفرستند. اینها در شهرهای مختلف مدرسه تأسیس می کردند مثلاً قاضی عبدالواحد عظیم آباد (بهار) یک مدرسه بنام حنیفه، سید دیدار علی شاه انوری در راجستان مدرسه قوت الاسلام و مولانا نعیم الدین مراد آبادی در شهر لاهور بنام جامعه نعیمیه تأسیس کردند. اینها بخشی از مدرسه های ابتدایی آن زمان بود اما الآن فقط در پاکستان بیش از ۵۰ مدرسه بزرگ متعلق به این سلسله است.

۲) تأسیس سازمانهای بین المللی:

یکی از دغدغه های بریلویه تأسیس سازمان در کشورهای مختلف می باشد تا از این طریق فکر بریلویه گسترش یابد از جمله:

«ورلد اسلامک مشن»^۱ که شاه احمد نورانی این سازمان را در انگلستان تأسیس کردند، «رضا اکید می» این سازمان شعبه هایی نیز در کشورهای آفریقا، انگلستان دارد. «اداره بین المللی تحقیقات امام احمد رضا» که در کراچی تأسیس شده و با دیگر کشورها نیز ارتباط دارند این اداره در گسترش فکر بریلویت کارهای نمایانی نیز انجام داده است. یکی از فعال ترین اداره در این زمینه اداره «منهاج القرآن»^۲ است که شعبه های فراوانی در دنیا دارد و رئیس این اداره دانشمند معروف پاکستان جناب دکتر طاهر القادری است. این اداره در زمینه های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، تعلیم و تربیت، ... فعالیت وسیعی دارد.

۳) تألیف و تصنیف:

یکی دیگر از ابزارهای گسترش اندیشه و تفکرات بریلویه تألیف و آثار مکتوب است چنانچه خود احمد رضا خان بیش از ۱۰۰۰ رساله به رشته تحریر در آورده و شاگردان وی نیز تألیفات زیادی دارند. در عصر حاضر هم علمای بریلویه برای ارتقاء فکر بریلویه در همه زمینه های علمی تحقیقات فراوانی را انجام می دهند که در گسترش بریلویه بسیار مؤثر بوده است.

۴) انتشار مجلات، به صورت ماهنامه و هفته نامه:

انتشار مجله موضوعی بود که از همان ابتدا یعنی در زمان خود احمد رضا مورد توجه آنان بود چنانچه در زمان احمد رضا یک ماهنامه به اسم «الرضا» در شهر بریلی منتشر می کردند، در این زمان مجلات و ماهنامه های متعددی به زبان های مختلف از جمله اردو، انگلیسی، عربی و ... منتشر می کنند. که مورد استقبال همه مردم و سبب فعالیت اهل علم و تحقیق گردیده است.

۵) ایجاد شبکه های تلویزیونی و سایت های اینترنتی:

یکی دیگر از تأثیر گزار ترین وسایل ارتباط جمعی، در این عصر ایجاد شبکه های تلویزیونی و سایتهای اینترنتی می باشد چون از این طریق می توان به آسانی اهداف و مقاصد خود را به تمام دنیا انتشار داد. لذا

^۱ - World Islamic

^۲ - Minhaj Alqoran

بریلویه نیز با استفاده از این فن آوری به تأسیس چند شبکه تلویزیونی و ایجاد سایتهای اینترنتی دست بزنند ، تا از این طریق فکر بریلویه را روز به روز اشاعه و گسترش دهند.

۶) دعوت اسلامی:

بریلویه برای گسترش بریلویت گروه های متعدد تبلیغی را ایجاد کرده است. که مهم ترین اهداف این گروه، احیای سنت محمدی می باشد. و بزرگترین آرمان آنان این است که با وقف خود، افکار و اندیشه های بریلویه را در سرتاسر جهان گسترش دهند از نظر ظاهری آنان عمامه سبز می بتند و در جامعه به عنوان «فیضان مدینه» مشهورند.

«دعوت اسلامی» انجمنی است که در سال ۱۹۸۱م تأسیس شده است که به ریاست فردی بنام «محمد الیاس قادری عطاردی» اداره می شود، هم اکنون این انجمن «دعوت اسلامی» در بیش از ۶۶ کشور شعبه دارد. اعضای انجمن مذکور هفته ای یک بار در شبهای جمعه در دفترشان جمع شده و برنامه های متنوعی را اجرا می کنند. این انجمن در ابعاد مختلف تربیتی، اجتماعی، مذهبی و ... فعالیت داشته و دارای گروههای آموزشی تخصصی می باشد که تمام برنامه های فوق در پیشرفت و گسترش تفکر بریلویت در عصر حاضر تأثیر بسزایی داشته است.

بعنوان مثال، جماعت تبلیغی در سال گذشته در روزهای ۱، ۲، ۳ ماه نوامبر ۲۰۰۸ اجتماع سه روزه ای در صحرای ملتان یکی از شهر های بزرگ پاکستان می باشد، برگزار کردند. در این اجتماع بزرگ تقریباً بیش از ۲ میلیون نفر از سرتاسر جهان شرکت نمودند. که مراسم این اجتماع را از طریق شبکه های مدنی که متعلق به خودشان می باشد مستقیم پخش کرده اند که این امر نشان دهنده آن است که تفکر بریلویا چه مقدار گسترش پیدا کرده است.

علمای بریلویه و نهضت آزادی پاکستان:

احمد رضا که قبل از تقسیم پاکستان وفات یافت اما وی قبل از تقسیم پاکستان با تقسیم هندوستان آن زمان هم نظریه های در این خصوص ارائه می داد. بعضی مخالف تقسیم هند و پاکستان بودند و بعضی دیگر

حامی این نظریه بودند. البته احمد رضا اعتقاد داشت چون هندو و مسلمانان دو قوم جدا گانه هستند زیر یک پرچم جمع نمی شوند لذا باید دو تا کشور جداگانه به وجود آید که یکی برای مسلمانان و دیگری برای هندوها.^۱

بعد از احمد رضا جانشین وی محمد نعیم الدین مراد آبادی برای تحقق این نظریه خیلی سعی و تلاش کرد و در همه کنفرانس ها شرکت می کرد در تبیین این نظریه را تبیین کند وی برای تحقق آرمان و ایده استاد خود و همچنین مولانا عبدالحلیم صدیقی نیز برای آزادی پاکستان اقدامات نمایانی انجام داده است و از حزب مسلم لیگ نیز خیلی حمایت کردند.

یکی از مؤثر ترین و فعال ترین علمای بریلویه مولانا عبدالحامد بدایونی می باشد، چون ایشان همراه قاید اعظم محمد علی جناح در حزب مسلم لیگ حضور فعال داشت و از طرف بدایونی ها در حزب مسلم لیگ به عنوان نماینده حضور داشت ^{۱۹۴۰} او در سال ۱۹۴۰م در اجلاسی که در اقبال پارک برگزار شد شرکت کردند و در حمایت پاکستان سخنرانی جذابی ارائه داد. ایشان برای تبلیغ انتخاباتی مسلم لیگ، به دور افتاده ترین نقاط نیز می رفت. وی بعد از آزادی پاکستان از هند مهاجرت کرد و در کراچی اقامت گزید و در آنجا نیز کارهای زیادی انجام داده است که انشاء الله در بخش بعدی راجع به آن خواهم پرداخت.

در حال حاضر، علمای بریلویه با تأسیس احزاب سیاسی، عملاً در سیاست پاکستان نقش ایفا می کنند. از مهمترین احزاب سیاسی بریلویه می توان به «جمعیت علماء پاکستان» اشاره کرد.

جمعیت علماء پاکستان:

این حزب در جهت حمایت از تفکرات و آرمان های بریلوی و ارتقاء بخشیدن جایگاه بریلوی در عرصه سیاست به وجود آمد. این حزب در سال ۱۹۴۸م یک سال ^{۱۹۴۸} از استقلال پاکستان طی یک گردهمایی عمومی اعلام موجودیت و مولانا ابوالحسنات سید محمد احمد قادری به عنوان رئیس و علامه سید احمد سعید

۱- احمد نوری، دکتر جلال الدین، اعلی حضرت احمد رضا خان کی علمی اور سیاسی خدمات، ابو حنیفه اسلامک فاونڈیشن، کراچی، ۲۰۰۴، ص ۱۵.

کاظمی به عنوان ناظم اعلی انتخاب شدند.

جمعیت علمای پاکستان از سال ۱۹۴۸م به بعد دو شادوش احزاب سیاسی اسلامی دیگر در عرصه های سیاس حضور پیدا کرد. این حزب در انتخابات پارلمانی سال ۱۹۸۰م شرکت کرده و هشت کرسی را به دست آورد.^۱

جمعیت علماء پاکستان در منشور خود سعی کرده است مانند دیگر احزاب اسلامی پاکستان بین سنت و تجدد نظام خلافت و جمهوریت به گونه ای ارتباط برقرار کند. «جمعیت» با این که بر اسلامی کردن کامل نظام حقوقی و سیاسی کشور پافشاری نموده اما در عین حال کوشیده است این تحولات را با روش های دموکراتیک و از طریق آرای مردمی جامه عمل بپوشاند. در مسائل اقتصادی تا حدودی به دفاع از طبقات محروم برخاسته و از توزیع عادلانه ثروت و الغای ربا، شرکت کارگران در منافع کارخانه ها و پرداخت حقوق به کارگران و افراد کم درآمد سخن گفته است.^۲

این حزب از لحاظ ساختاری بر کیش (شخصیت) و (عقیده) تکیه دارد. رهبر حزب مولانا شاه احمد نورانی، محور اصلی سیاست های حزب است و در حال حاضر نیز فرزند ایشان بعد از فوت شاه احمد نورانی رهبر اصلی این حزب می باشد.

۱- ندیم، خورشید احمد، اسلام اور پاکستان، المورد، لاهور، ۱۹۹۵م، ص ۱۱۷.

۲- منشور جمعیت علماء پاکستان، مصوب ۱۹۸۶، دفتر مرکزی جمعیت لاهور، بی تا، ص ۷.